

KÜRT ATASÖZLERİNDE KADIN KAVRAMI

Halil KARATAŞ

Ankara

Temmuz-2016

EURASIAN HOUSE, insanlık tarihinin kadim kültür ve medeniyetlerine ev sahipliği yapmış olan Avrasya coğrafyasında toplumlararası etkileşimin, duyarlılığın ve dayanışmanın artırılmasını temel hedef edinmiş, Türkiye merkezli entelektüel bir sivil toplum kuruluşudur.

EURASIAN HOUSE, kadim kültür ve medeniyetlerin temsilcisi olan Avrasyalı toplumların edebiyat, dil bilim, sanat, şehir mimarisi, arkeoloji, felsefe, tarih, siyaset bilimi ve iktisat alanındaki entelektüel birikimlerinin daha derinlemesine incelenmesi ve tanınması amacıyla kendi coğrafyasındaki ülkeler üzerine / arasında sivil faaliyetler gösterir. Bu kapsamda ilgili ülkelerin üniversiteleri, sivil toplum kuruluşları, resmi kültür merkezleri ya da kültür ataşelikleri ile kurumsal; alanının önde gelen entelektüelleriyle de bireysel düzeyde işbirliği yaparak çeşitli etkinlikler düzenler.

EURASIAN HOUSE, Avrasya bölgesinde yer alan her bir ülkenin köklü geçmişine, gelişmişlik düzeyine, öz kültürüne ve içişlerine tam bir saygı içerisinde yaklaşarak kültürel düzeyde karşılıklı tanıma, anlama ve etkileşim kurma sürecini perçinlemeyi amaçlar.

EURASIAN HOUSE, sadece Avrasya ülkelerini kapsayan ve Avrasya coğrafyasında işbirliğinin gelişmesini hedefleyen bir sivil toplum kuruluşudur.

EURASIAN HOUSE, gerek Türkiye'deki, gerekse bölgedeki hiçbir siyasi düşüncüyü ya da grubu temsil etmez; coğrafi anlamda Avrasya menşeli olan her türlü düşünce ve gruba eşit yakınlıkta durur.

<http://www.EurasianHouse.net/>

<https://www.facebook.com/eurasianhouse>

<http://tr.linkedin.com/in/eurasianhouse>

<https://twitter.com/EurasianHouse>

EURASIAN HOUSE çalışma konsepti çerçevesinde araştırma bölgeleri ve alanlarıyla ilintili olan, evrensel insan haklarına aykırı bir içerik taşımayan her türlü yorum, makale, araştırma yazısı, rapor ve kitap çalışmasına açık bir yayın politikasına sahiptir. Dolayısıyla temelini ifade ve düşünce özgürlüğünden alan bu yayın anlayışı, yayınlanan çalışmalardaki yorum ve değerlendirmelerin tamamen yazara ait olduğu, **EURASIAN HOUSE**'un kurumsal görüşlerini yansıtmadığı gerçeğini inkâr etmez.

HALİL KARATAŞ KİMDİR?

İlk ve orta öğrenimini Erzurum'da tamamlayan Halil Karataş, Anadolu Üniversitesi Adalet Meslek Yüksek Okulu'nda Adalet Bölümü'nden mezun olmuş; ikinci lisans programına da Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde devam etmektedir. Örgün eğitiminin yanı sıra Küresel Çevre Derneği'nde "İstanbul Çevre İstihdam Eğitimi", Geleceğin Eğitimi Derneği'nde "Para Yönetimi Eğitimi" ve Türkiye Ekonomi Bankası'nda staj programlarına katılmıştır. Mesleki deneyim bakımından çeşitli ticari kuruluşlarda kısa süreli çalışan Karataş benzer şekilde Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Gelişim Kulübü Kurucu Başkanı, Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları (TUIÇ) Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Temsilcisi, Genç Barış İnisiyatifi (GBİ) Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Temsilcisi', Gençlik Birliği (YINFO) Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Temsilcisi gibi sivil görevler de almıştır. İyi düzeyde İngilizce ve Kürtçe, orta düzeyde Almanca ve Arapça dillerini bilen H. Karataş Ortadoğu Tarihi, Sosyolojisi, Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, İslamofobi ve Kürdoloji alanlarında çalışmalarını yoğunlaştırmaktadır.

KÜRT ATASÖZLERİNDE KADIN KAVRAMI**GİRİŞ**

Kültür, tek bir anlam kalıbına sokulamayacak kadar geniş ve çok yönlü bir olgudur. Kısaca tarih içerisinde oluşturulan bir anlam ve önem sistemi olarak ele alabileceğimiz kültür terimi, Türk Dil Kurumu tarafından "tarihsel, toplumsal gelişme süreci içerisinde oluşturulan bütün maddi ve manevi değer ile bunları oluşturmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür" şeklinde tanımlanmıştır. Türkçe literatürde bu şekilde yer alan tanımından yola çıkarak kültürün yapıcı, nakledici ve hükmedici özelliklere sahip bir olgu olduğunu söylemek mümkündür. Medeniyetlerin bir alt kolu olarak ele alabileceğimiz kültür olgusu bulunduğu medeniyetlerin coğrafi sınırları içerisinde dahi farklılık gösterebilen gayet esnek ve değişime müsait bir kavramdır. Tarihte birçok örnekle açıklayabileceğimiz bu durumu Kürt kültürünü de içinde barındıran Mezopotamya örneği ile kısaca açıklamak anlaşılabilirlik açısından faydalı olacaktır. İçerisinde birçok dini, toplumsal uygulamayı, çeşitli kuralları ve birçok etnik unsuru barındıran Mezopotamya medeniyetinde birbirleri ile ciddi kültürel farklılıklar gösteren birçok topluma rastlamak mümkündür. Bu toplumların başlangıçta oluşturdukları özgün kültürlerin bazıları dikey bazıları ise yatay bütünleşme süreçlerinden geçerek ya yok olmuş ya entegre oldukları kültürlerin birer unsuru haline gelmiş ya da özgün yapılarını korumuşlardır. Bu çalışmada ele alınacak ve Mezopotamya medeniyetinin bir parçası olan Kürt kültürü de özgün yapısını günümüze kadar korumayı başarmış kültürlerden biridir. Diğer kültürel yapılara göre daha yeni ve kozmopolit bir yapıya sahip olduğunu söyleyebileceğimiz Kürt kültürü hiçbir zaman belirli bir devlet yapısı altında bulunmadığından dış unsurlar tarafından direkt hedef olmadığı için de bu güne kadar varlığını en eski şekliyle sürdürebilmiştir. Bağımsız bir ulus-devlet yapısına sahip olmamaları nedeniyle farklı devletlerin çatısı altında dağınık olarak yaşamaları Kürt kültürünün devamlılığı açısından faydalı olmuştur. Siyasi manada dezavantaj gibi görülen bu durumun kültüre sağladığı yararlar dikkat çekicidir. Ciddi manada dağınık ve göçebe unsurlar içeren Kürt kültürünün bu özelliklerini sürekli sınır değişikliklerinden kaynaklanan göçler dolayısıyla kazandığını inkâr etmek mümkün değildir.

Bir kültürün araştırılması ve tanıtılmasına katkı sunan başlıca parametrelerden biri de

atasözleridir. Zira atasözleri kültürün en köklü taşıyıcı unsurlarının başında gelmektedir. Atasözleri vasıtasıyla kültürün bütün özelliklerinden kısaca haberdar olmak olasıdır. Ayrıca atasözleri kültürün istikrarı açısından da büyük önem teşkil etmektedirler. Kürt kültürü de farklı kültürle iç içe ve etkileşim halinde olduğundan birçok konuda çok sayıda atasözü oluşturmuş ya da diğer kültürlerin atasözlerinden direkt alıntılama yaparak çeşitli söz öbeği edinmiştir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde yer vereceğimiz bazı atasözleri de direkt olarak Türkçeden veya Farsçadan çevrilmiştir. Burada ele alınan atasözleri derlemesi Kürt toplumunda kadının sahip olduğu yeri ne kadar gösterir tartışma konusudur. Zira ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere, neredeyse bütün toplumsal konular kapsamında kadın unsurunu barındıran atasözlerine rastlanmaktadır. Atasözlerine geçmeden önce kısaca Kürtçede "kadın" kavramını ifade eden kelimelere yer vermek faydalı olacaktır.

Kürtçede Kadını İfade Eden İsimler

İsimler, isimlendirilen varlığın insanlar tarafından nasıl algılandığını ifade eder; başka bir deyişle, o varlığın algı dünyamızda oluşan imgesini yansıtırlar. O nedenle her isim, aynı zamanda bir tanımlamadır. Kürtçede "eş" anlamında kadına verilen on dört isim bulunmaktadır. Bunlar; "Jin", "pîrek", "afret", "kevanî" veya "keybanû", "xanim", "xatûn", "hürmet", "malî", "hevale", "dêya zarokan", "bermalî", "küflet" veya "külfet", "xêzan", "îyal" ve "hevser". Bu kelimeler ayrı ayrı "kadın" kavramını ifade etseler de her birinin ayrıca özel anlamları vardır.

Jin : Hayat anlamındaki "jîn" kelimesiyle hem ses, hem anlam bakımından benzerdir. Bu benzerlikten yola çıkarak, "jin" kelimesinin "hayat, hayat kaynağı" manasına geldiğini söylemek mümkündür.

Pîrek : Sıfat isimdir. "Çocukluk, toyluk devrini bitirmiş, evlenebilir" manasında genç kadınlara "pîrek" denilir. "Pîr" (yaşlı), "pêr", "par" kelimeleri ile aynı köktendir. "Düne ait, geçmiş, yaşamış, görmüş, geçirmiş gibi" manaları ifade eder. Aynı zamanda hem erkek hem kadın için, "bilge kişi" anlamını da içinde barındırır.

Afret : Arapçadan alınma bir kelimedir. Kadının örtünmesi, bir gereklilik olarak görüldüğünden "örtülü olan" manasında kullanılmaktadır.

Kevanî / Keybanû: Kraliçe, ev hanımı anlamında kullanılır. "Kevanî'nin", "Keybanû" kelimesinin bozulmuş şekli olduğu da söylenir. "Key" kral, "Banû" da hanımefendi, prenses anlamındadır.

Xanim ve Xatûn : Kadın hükümdar anlamında olup, Sogdçadan Farsçaya, oradan da Kürtçe'ye girdiği belirtilmektedir.

Hurmet : Saygı, saygı duyulan manasında kullanılır.

Malî : "Evim, evimin insanı" manasında kullanılır.

Hevale : Hayat arkadaşı, aynı yolda, birbirinin tarafında olan anlamındadır.

Dêya zarokan : Kürt kültüründe, eşlerin birbirinden "karım (jina min)" veya "kocam (mêrê min)" diye bahsetmeleri hoş karşılanan ifade biçimi değillerdir. Onun yerine dolaylı isimler kullanılmaktadır; kadın için "dêya zarokan (çocukların annesi)", koca için "bavê zarokan (çocukların babası)" deymi kullanılır.

Bermalî : "Evin bütün iç işleyişinden sorumlu, evine hizmet eden, evin hanımı" manasında söylenir. "Bermalî" kelimesinin karşılığında erkek için "malxwê" ifadesi kullanılır.

Kuflet / Külfet : Arapçadan alınan bu kelime erkeğin bakmakla yükümlü olduğu ailesi anlamına gelir. Kadın için de erkek "küflet" sayılır.

Xêzan : Fazla yaygın olmakla beraber, "aile, ailem" manasında evli kadın için kullanılan bir ifadedir. "Xêzan", hısım akrabalığı, kayınpeder ve kaynana için "xezûr, xwesi" denilir.

Îyal : "Aile, ev ahalisi, eş ve çocukları" ifade eder.

Hevser : Aynı kafada, huyları bir, aynı karaktere sahip manasındadır. Kadın için kocası, koca için karısı, kendisinin "hevser'idir".

Kadın Kavramı Geçen Kürtçe Atasözleri

Kadınlara dair söylenmiş atasözlerine baktığımızda, Kürt toplumu için de kadının diğer kültürlerin çoğunda olduğu gibi önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. Tarih kitaplarında, "kilam" dediğimiz Kürt halk türkülerinde, bazı "dengbeji" (halk edebiyatı) eserlerinde ve atasözlerinde kadınların toplumda oynadıkları role sık sık vurgu yapılmıştır.

"Jin jîyan e": "Kadın hayattır". Bu yargı, Kürtlerin kadına verdiği değeri ifade etmektedir. Kürtler, kadını böyle görmüştür.

"Jin hurmet e": Kadına saygı göstermek gerekir, kadına saygı duymayan saygının değerini bilemez; kadın, saygı duyulacak bir varlıktır. Çünkü o, insanın mürebbiyesi, öğretmeni, hocasıdır. İnsan, dili, konuşmayı, sevmeyi şefkati ondan öğrenir. Hz. Meryem olmasaydı, İsa da olmazdı. Kadın hayatın olmazsa olmazıdır. Annesi Meryem'e hamileyken, daha çocuğunun cinsiyetini bilmeden, onu Süleyman mabedine adayacağına dair, Allah'a söz verir. Günü gelip doğurduğu bebeğinin kız olduğunu görünce "Ya Rabbi, ben bir kız doğurdum, hâlbuki onu Süleyman'ın mabedine adayacağıma ant içtim. Şimdi ne yapacağım?" der. Allah onun ne doğuracağını biliyordu. Pekâlâ, bir kız çocuğu da, mabede hizmetkâr olabilirdi. Ancak erkeklerin girebildikleri, ibadet maksadıyla bile olsa kadının kabul edilmediği mabede Meryem girmiştir. Böylelikle o dönemde hâkim olan erkek egemen anlayışa bir reddiye olarak, bir kadın olan Meryem "Süleyman mabedine" girmiştir.

"Jin biçe xwîna, xwîn xweş dibe": Kadın, kan davasına müdahil olursa, arabuluculuk yaparsa, kan davası barışla sonuçlanır. Kadın, Kürt toplumunda, yukarıdaki atasözünde de ifade edildiği gibi, toplumun saygı duyulan bir üyesidir. Kadim geleneğe göre, kadın bir kavgada başındaki örtüyü çıkarıp yere atarsa, her iki tarafın da durması ve kavgaya son vermesi zorunludur.

"Şêr şêr e çî jin, çî mêr e": Aslan aslandır, dişi ya da erkek fark etmez. Bir "kilam'da" (halk türküsün) Mustafa Bey isminde bir erkek ile Adula isimli kızının hikâyesi anlatılır. Mustafa bey'e bağlı topraklarda su kıtlığı yaşanır. Dereleri, gölleri kurumuş, kuyulardaki su ise bitmiştir. Bey'in bütün hayvanları, günlerce susuz kaldıklarından hepsinin telef olmak tehlikesi boy gösterir. Tek bir ihtimal vardır, o da Mevali beyi Şerif Bey'in topraklarında bulunan kuyudan su almaktır. Ne var ki, Mustafa Bey'in adamlarından hiç kimse, Şerif Bey'in kuyusundan su almaya cesaret edememektedir. Tartışmalar, bağrışmalar üzerine durumu öğrenen Bey'in kızı Adula, Şerif Bey'in topraklarına gitmek ister, bunun için babasından izin ister. Babası Adula'nın isteğini kabul etmez, çünkü insanların, "bakın, korkularından erkeklerini değil de kadınlarını gönderdi" demelerinden

çekindiğini söyler. Adula, işte bu meşhur atasözünü babasına itiraz eder: "Şêr şêr e, çi jin, çi mêr e".

"Jin dîwarê der e mêt, dîwarê hundir e": Kadın evin dış duvarıdır, erkek iç duvarıdır. Kadın evin vitrinidir. Erkeğin toplum içindeki statüsünü ve şerefini artıran kadındır. Bu atasözünde kadın, toplumu şekillendiren asıl sanatkâr olarak görülür. Aynı şekilde çocukların annesi, öğretmeni ve eğitmeni olmakla da aynı görevi yerine getirmektedir.

"Jin sutûna malan e": "Kadın evin direğidir". Türkçedeki "Erkek evin direğidir." atasözünün tersine, Kürtler "sütun" olma rolünü kadına vermişler.

"Jin malê dikin mal": "Evi yapan kadındır". Türkçedeki "yuvayı yapan dişi kuştur" atasözüne benzer.

"Jin kela mêtê ye": "Kadın erkeğin kalesidir". Bütün acılardan, korkulardan, kederlerden kaçıp sığınacak yer kadındır. Kadınlar savaşı bitirir, çatışmaları, çekişmeleri sona erdirir. Erkeklerin koruyucu kalkanıdır.

"Jin bixwaze mêtê xwe dike ezîz jî, dike rezîl jî": "Kadın isterse, erkeği saygın eder, eğer isterse rezil eder". Kadın eşinin, toplum içindeki statüsünü isterse yükseltebilir, kadın kocasının toplumdaki rol ve statüsünde başat bir etkiye sahiptir; mesela eve bir misafir geldiğinde, misafiri ağırlamak, yemek ikramında bulunmak, lezzetli yemekleri sunmak Kürt kültüründe çok önemlidir. Bu misafir ağırlama, kadının ve kocasının, toplumdaki saygınlığını artırır. Misafirperverliği, herkes birbirine anlatır ve hem kadının hem kocasının ünü yayılır; tam tersi durumda eksiklikler ve cimrilik, onların saygınlığını zedeler.

"Mal bi jinan ava ye": Evi kadın yapar. Kadın bir evin huzuru, bilinci, dili, kültürü, gelenekleri koruyarı, öğretmeni olduğu gibi, ekonomik açıdan da evin banisidir. Bir ev kadın sayesinde oluşturulur; kadın halkının kültürünü ve geleneklerini çocuklarına aşılar. Eğer evin kadını, gelenekleri bilmiyorsa, akraba ve dostlar, o evden uzaklaşır; kimse o eve misafirliğe gitmez; dolayısıyla, o evdeki kocanın toplum içindeki itibarı azalır. Ayrıca, bir erkek, ne kadar zengin olursa ve ne kadar para kazanırsa kazansın, sonuçta evi kalkanıdır kadındır.

"Jina bîne ji malan, xwarzê derin / diçin li xalan": "Gelenek görenek sahibi aile kızlarını alın, çocuklar dayılara çeker". Bu atasözü de evlenecekler için bir tavsiye niteliği taşımaktadır. Evlilikte eş olarak seçilecek kızın, iyi yetişmiş bir ailenin evladı olması tavsiye ediliyor. Çünkü doğacak çocukların, anne tarafına çekeceğine inanılır.

"Heft eslê bavê, esil şîrê dê": "Anne sütü çocuk için, sadece maddi bir besin değil, aynı zamanda karakterinin de gıdasıdır". Bu atasözü, bundan önceki atasözünde öğütlenenin bir anlamda doğruluğunu desteklemektedir. Kısaca, annenin çocuk üzerindeki etkisi tartışılmazdır.

"Jin jî hene, jinkok jî hene": Kadın da var, kadıncık da var. Kadınların hepsi bir tarağın dişleri gibi eşit olamaz. Kimi gerçekten hayattır, kimisi de derttir. Bunu destekleyen başka bir söz de şudur:

"Jin ya jîn e, ya jan e": "Kadın ya hayattır ya derttir". Kadın, erkeğin çok rahat edeceği, çok mutlu olacağı bir yaşam kaynağı olabileceği gibi, başına her türlü dert ve kederi getirebilecek bir acı kaynağı da olabilir.

"Jin hem nûra çavan e, hem kula dilan e": "Kadın hem göz nurudur, hem gönül yarasıdır". Kadın elbette ki yapıcı, inşa edici, dolayısıyla esenlik kaynağıdır. Ama bu yönlerini geri planda

biraktığında, onlardan vazgeçtiğinde, "gönül darlığı ve kederden" başka bir şey değildir.

"Jin hene, jan hene, dermanê dilan hene": "Kadın vardır hayattır, kadın vardır derttir". Bu derdin dermanı ise, yine kadının kendisidir. Dolayısıyla kadın hem zehir hem panzehirdir.

"Jin heye gul e, heye kul e": Yukarıdaki söz ile aynı anlama gelmektedir; "kadın hem gül hem gülşendir".

"Jinan bibijêre, esil xêr e": Erkek kendine eş olacak kadını seçerken "hayırlı, iyi ve uyumlu olup olmadığına baksın".

"Jina çê ardê cehîn aş dîke, jina xirab ardê genim telmaş dîke": "Becerikli kadın değeri olmayan arpa unundan bile güzel yemekler yapabilirken, beceriksiz kadın buğday ununu bile berbat edebilir".

"Jina çê bergendî dine": "İyi kadın, dünyaya bedeldir". "İyi kadın, iyi bir hayat gibidir".

"Jina çê, kar ji ber neynûkê xwe derdixe": "İyi kadın tırnaklarının arasından iş çıkarır".

"Jin sitara mêran e": "Kadın erkeğin korunağıdır". "Sitar" kelimesi, Arapçada "örtü, perde" anlamına geliyor. Anlamın genişlemesiyle kelime "koruma, esirgeme" anlamında da kullanılıyor. Kadın, evinin ve kocasının hem korunağı hem de eksikliklerinin ve ayıplarının örtüsüdür.

"Dîzika jina mala esil bişikê, deng jê nayê": "Asilzade kadın evinin sırrını, olur olmaz herkese söylemez". Evinin bir eksiği varsa kimseye duyurmaz. Tabii şunu da eklemek lazım: Kadın her hâlûkârda eşinin kendisine karşı olan kötü davranışlarını saklayacak ya da tahammül edecek demek değildir.

"Jin û mêtêr û bêr": "Kadın ile erkek kazma kürek ikilisi gibidir". Biri diğerinin tamamlayan parçasıdır. Kadınlara erkek arasında, parça bütün ilişkisi vardır. Eski deyimle birbirinin mütemmim cüzleridir. Parça olmadan, bütün olamaz. Bu "parça – bütün ilişkisi", hayatın da varlığın da hikâyesidir.

"Mêtêr cû ye, jin peng e": "Erkek ark, kadın gölettir". "Tasarruf etme" manasında söylenmektedir. Kazanan erkektir, biriktiren kadındır. Erkeğin kazandığını koruyan, kazanılan varlıkların çar çur olmasına engel olan kadındır. Bu söz, aynı zamanda kadına, kocasının kazandıklarını boş işlerde harcamasına engel olmasını da tembihliyor.

"Rewşa malê kevanî ye": "Kadın evin durumudur ya da kadın evin süsüdür". "Rewş" kelimesi Kürtçede hem "süs" hem de "durum" anlamında kullanılıyor. Bu sözdeki "durum" kelimesi gerçek anlamdır, "süs" ise mecaz anlamdır. "Olumlu, iyi, güzel" manada bir durum ifade ettiği için, mecazen süs anlamında da kullanılmaktadır. Bu sözün iki manayı birden vurguladığını söylemek gerekir.

"Avahîya malan dî destê jinê de ye": "Evin kurulu ve düzenli olması, şen kalması kadının elindedir". Kadın evin ve ailenin temeli ve direğidir, dirlik ve düzenidir.

"Axa jin û mêtêr ji hev e": "Karı ile kocanın toprağı birdir". Bu söz eşlerin huylarının, karakterlerinin benzer olduğunu ifade ediyor.

"Jin can, mêtêr can, xwelî li wê mala xizan": "Bir evde genç kadın ve genç erkek olduğu halde, yoksulluk çekiliyorsa, yazıklar olsun o eve". Kadın da kendi evinin geçiminden, erkek kadar sorumludur.

“Jin jin gotî, mêr gotî”: “Kadın ve erkek hayatın iki yüzü, iki ifadesi, iki tarzıdır”. Kadına kadınlık, erkeğe erkek olmak yaraşır. Kadınlığın ne olduğu, erkekliğin ne olduğu belli; bunu belirleyen ise biyolojik, fizyolojik ve kültürel şartlardır. Kadın ile erkeğe düşen, kendini bilmek ve gelenekleri aykırı davranmamak, ödev ve sorumlulukları yerine getirmek ve itibarlı, şerefli yaşamaktır.

“Jin çûn hawaran, mêr ketin kuwaran”: “Kadınlar kavga meydanına gitti, erkekler kilerlere, mahzenlere, sığınaklara saklandı”. Kadının cesaretini vurgular.

“Mal yê mêra ye, ezap yê jina ye”: “Kadın çalışır, yorulur, azap çeker, emeğini erkekler sömürür”.

“Jina mêrê çê me, rima nav êlê me”: “İyi kocanın karısıym, aşiretin mızrağıyım”. Kocası iyi olan kadın, bulunduğu yerde en gözde olur. Alnı açık başı diktir. Her şeyde önde koşturur, herkesten önce işini yapar. Kimse ona yan gözle bakamaz, kötülük etmeye cesaret edemez. Kocasının becerikli olması, evine iyi bakması karısının değerini yüceltir.

“Bawê keçan sultan e”: “Kız babası sultandır”. Kız çocuklarından utanan, kadını değersiz gören cahili âdetleri ve anlayışı yeren, bu anlayışların tersine, kız babasını öven, kız babasına sultanlar gibi değer verileceğini ifade eden bir sözdür. Bu söz aynı zamanda Hz. Muhammed’in (SAV) bir hadisidir.

“Bikin kala, bixwin mala”: “Yaşlı erkekle evlenin, malına mülküne konun”. Bu söz yaşlı ve zengin erkeklerle parası için evlenen genç kız ve kadınları suçluyor mu, yoksa “Kocanız yaşlı, ama zenginse, hiç olmazsa malına sahip olursunuz böylece rahat edersiniz.” şeklinde bir öğüt ve teselli midir, tartışılır.

“Ew dera jina xerab nekiriye, ava ye”: “Kadının bozmadığı yer, düzen içindedir”. Kadın yapıcılıkta olduğu kadar, bozmada da etkisi yüksek bir varlıktır.

“Jin derkete ser serî, dê avêt ber derî”: “Kadın şımartdı ve erkeğe baskın geldi, anne kapı önüne atıldı”. Erkeğin annesini ihmal edip karısını şımartması eleştirilmektedir.

“Jin heye bira ye, jin heye birabirr e”: Kadın vardır, her an eşinin yanında, her an eşini destekler, koruyup kollar. Kadın da vardır, eşine hayatı zehir eder, kardeşlerini, akrabalarını ondan uzaklaştırır, kocasını kendi kardeşlerine yabancılaştırır.

“Jin malxo be, mal xirap e”: “Evin idaresi kadın elinde ise, o ev bozuktur”. Kadından lider ve yönetici olamayacağını ifade eden bu atasözüne karşılık, tarihte Adile Hanım, Mina Hanım, Fata Reş, Siti Şam Hanım gibi Kürtlerin siyasi ve idari hayatında önemli roller üstlenmiş kadınlar da vardır. Bu söz kadınların, erkeklere oranla daha duygusal olmalarıyla açıklanabilir. Duygusallığı olumlu ve olumsuz manada anlamak lazım. Katı olunması gereken yerde, yufka yüreklilik, müsamaha edilmesi gereken yerde kıskançlık durumu bir lidere yaraşmaz.

“Jin û mêr şer kir, nezana bawer kir”: “Karı koca kavga etti, akılsız insanlar gerçek sandı”. Karı koca arasındaki kavgalar dışarıdaki insanları hep yanıltmıştır. Birbiriyle uyum içinde olan karı koca, pekâlâ bazen kavga edebilirler, ama bir kavga ile bu kurum bozulmaz. Çünkü karı koca kavgasının sebebini, başkaları bilemez ve anlayamaz, onlar da birbirlerinden kolay kolay vazgeçmezler.

“Jin parsûya xwar in”: “Kadın eğri kaburgadır”. “Kadın hassas ve kırılığandır zora gelmez”. Kadında duygular imbiklenmiş, incelmış haldedir. Aksi müdahalelere karşı dayanıklı değildir,

duygularının yanlış davranışlara maruz kalması, kadını çabuk kırar. Kırılan kadın aynı zamanda kırıcı, incitici de olabilir. İnsanın bedeninde, kırılan bir kaburganın bütün bedeni acıtması gibi bir duruma benzetme vardır burada.

“Jina bêkes har dibe, mêrê bêkes jar dibe”: Kimsesi olmayan, koruyucu erkeği olmayan bir kadın zapt edilemez bir tehlike haline gelebilir; ama koruyucu kadını olmayan erkek zavallılaşır ve silikleşir. Varlığı ve yokluğu fark edilemez hale gelir.

“Jina berdayi wek kera bindorê ye”: Kürtlerde boşanma, hoş karşılanan bir durum değildir. Hele boşanan bir kadın ise, hiç hoş karşılanmaz. Bu atasözünde, boşanmış bir kadının durumu, herkesin yüküne koşulan bir eşeğin düştüğü duruma benzetilmiştir.

“Jina bî, mêrga pêş mala ye”: “Dul kadın, köy merasına benzer”. Evli olsun, olmasın bütün erkekler “acaba benimle evlenmez mi?” diye bakar.

“Jina bêzarok, wek dara bêber e”: “Çocuksuz kadın, meyvesiz ağaca benzer”. Evlilikten kastedilen çocuk sahibi olmaktır. Evli olduğu halde, çocuğu olmayan kadın, meyvesiz ağaca benzetiliyor. Her ne kadar meyveli meyvesiz olsun bütün ağaçlar, ağaç olsa da, evli bir kadının en önemli özelliği çocuk sahibi olmasıdır. Bu sözden, çocuk sahibi olmayan kadınlara iyi gözle bakılmadığı anlamı çıkarılabilir.

“Jina bira wek gura (jina bira merivan dika şîva gura)”: “Kardeşin karısı insanı kurda yem yapar”. “Kadın kocasının kardeşlerini sevmez, onlara iyi gözle bakmaz, kurda yem olmalarını isteyecek kadar nefret eder” anlamına gelmektedir. Bunu kadındaki mülkiyet duygusuna bağlamak mümkündür.

“Jina derewîn mêrkuj e”: “Yalancı kadın, kocasını ölüme götürür”. Yapacağı kötü işlerle, başkalarını atacağı iftiralarla kargaşaya yol açar. Yalancı da olsa karısını savunmak durumunda kalacak erkek ya katil olur, ya da kendisi öldürülebilir.

“Jina mêrê çê ye, dunya jê re dê ye. Jina mêrê xirab e hem diz e hem qaw e”: Kocasını iyi ve becerikli olan kadın, hayattan haz alır, dünya ona yâr olur. Ama kocası iyi olmayan, beceriksiz bir kocaya sahip kadın hem hırsız hem arsız olur.

“Jina ne delal çavên merivan diêşîne, jina delal dilê merivan diêşîne”: “Güzel olmayan kadın gözü, güzel kadın gönlünü ağrıtır”. Güzel kadın gözü mutlu edebilir; ama kocasının gönlüne dert olur. Çünkü güzel kadın ilgi odağı olacağından kocasının başını derde sokar. O açıdan başka atasözlerinde de “güzel kadın ile köye yakın ekin tarlası başa beladır” denilmektedir.

“Jina rind bela serê gund”: “Güzel kadın köyün başına dert açar”.

“Jinê bide jinmirya, ga bide gamirya”: “Karısı ölmüş erkeğe kadını, öküzü ölmüşe de öküzü verin”.

Atasözlerinin incelenmesinde görüldüğü üzere kadın, Kürt kültüründe bazen olumlu bazen de olumsuz yönden ele alınmıştır. Kültürel şartlara göre şekillenmiş atasözlerinde böyle tezat yaklaşımların ortaya çıkması doğal karşılanmalıdır. Sırf kültürü övmek için kadına verilen değer abartılmasının yanlış olduğu gibi yerme amacıyla kadına değer verilmediğini iddia etmek de doğru değildir. Kürt kültüründe özetle kadın, annelik niteliği ve düzen sağlayıcı rolünden ötürü saygı duyulan; bununla birlikte bazı olumsuz davranışlardan dolayı da eleştiri konusu olan bir şahsiyettir. Yine de Kürt atasözlerinin çoğunda kadın kavramının olumlu bir şekilde ele alındığı fark edilmektedir. Bir anlamda coğrafi şartların ve kültürel değerlerin harmanlanması sonucu ortaya çıkan atasözleri, doğal olarak tarihsel süreç içerisinde Kürt toplumunda oluşan "kadın" algısını gelenekselci bir biçimde yansıtmaktadır. Ancak bu gelenekselci yaklaşım, tıpkı diğer kültürlerde olduğu gibi, kadının toplumun asli unsuru oluşunu reddetmeyen, değer biçici bir mahiyettedir.

KAYNAKÇA

1. BEYAZIDİ, Mella Mahmud. Kürtlerin Örf ve Adetleri, Pêrî Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 1998.
2. BİNGÖL Abdulkadir, Gotinên Pêşyan û Bîwêjên (Botan Atasözleri ve Deyimleri), Nûbihar Yayınları, İstanbul 2005.
3. BORAK, Mustafa, Gotinê Pêşiyen Kurda (Kürtçe Atasözleri), Berfin Yayınları, İstanbul 1996.
4. NİKİTİN Bazil, Kürtler, Cilt 1-2, Deng Yayınları, 4. Baskı İstanbul 1994.
5. Ali KARADENİZ, Jin Jiyane, 3 Ağustos 2013
6. <http://onedio.com/haber/kurt-halkinin-binlerce-yillik-tarihinden-suzulup-gelen-ders-niteliginde-23-atasozu-538644>
7. <http://www.dilforum.com/forum/archive/index.php/t-57572.html>
8. Parekh,B.,Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Phoenix Yay., Ankara, 2002.
9. Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara, 1996
10. Grusec, Joan E.; Hastings, Paul D. "Handbook of Socialization: Theory and Research", 2007, Guilford Press

